

ΛΟΓΙΟΙ
ΤΗΣ
ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ
Β'.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΟΥΡΝΟΥΤΟΥ

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ "ΛΕΤΟΥ" ΑΡΙΘ. 5
ΕΚΔΟΤ. ΟΙΚΟΣ : ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ - ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ -- ΑΡΣΑΚΗ 6

νομίμων ἐκάστης πολιτείας. Ἡ ρητορική εἶναι ἔργον ἀνδρὸς πολιτικοῦ πολυμαθεστάτου. Ὅσον δύναται νὰ ὠφελήσῃ τὸν ρήτορα ἢ μετὰ προσοχῆς ἀνάγνωσις τῶν παλαιῶν ρητόρων καὶ ἱστορικῶν, καὶ ἢ τῶν τεχνικῶς ἀπ' αὐτοῦς εἰρημένων σημείωσις, δὲν δύναται νὰ τὸν ὠφελήσωσι πολύτομα βιβλία κανόνων, περιέργως καὶ λεπτομερῶς ἐξηκριβωμένων, οἱ ὅποιοι συνειθίζουσι τοὺς μὲν μετρίους νόας νὰ σκοτίζωσι, τοὺς δὲ μεγαλοφυεῖς καὶ ὀξεῖς ν' ἀποπλανῶσιν εἰς μάτην ἔξω τοῦ οταδίου τῆς εὐτυχοῦς αὐτῶν εὐφυΐας.

§ νθ'. Εἰς ἡμᾶς ἄς συγχωρηθῇ μόνον ἢ προκειμένη παρατήρησις ἀκόμη νὰ προστεθῇ εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον. Ὅσον ἂν φαίνωνται διακεκριμμένα ἀπ' ἀλλήλων τὰ τρία γένη τῆς ρητορικῆς, δὲν εἶναι σχεδὸν λόγος, εἰς τὸν ὅποιον δὲν συναπαντῶνται ἠνωμένα, ἢ ὅλα, ἢ δύο τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν. Τὶ ἄλλο εἶναι τῆς ἀρετῆς ὁ ἔπαινος, εἰμὴ προτροπὴ εἰς αὐτήν; Τὰ ἐγκώμια τῶν ἡρώων σκοπὸν ἔχουσι τῆς ἡμετέρας καρδίας τὴν διόρθωσιν, καὶ πολλάκις φανερῶς καταντῶσιν εἰς συμβουλήν, καθὼς βλέπομεν εἰς τὸν Εὐαγόραν τοῦ Ἴσοκράτους. Συμβουλευόντες δὲ πάλιν, ἐπαινοῦμεν πολλάκις, καὶ κατηγοροῦμεν ἐξ ἐναντίας κατὰ τὰς περιστάσεις. Ἐν ᾧ συμβουλεύει τοὺς Ἀθηναίους ὁ Δημοσθένης νὰ βοηθήσωσι τοὺς Ὀλυνθίους, ἐκτοξεύει πολλὰς κατὰ τοῦ Φιλίππου κατηγορίας· κατηγορῶν δὲ πάλιν τὸν Φίλιππον, συμβουλεύει τοὺς Ἀθηναίους τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατείαν, ὡς μόνην αἰτίαν τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, καὶ πολλὰς ἐπαίνους τῶν προπατόρων συμπλέκει. Καὶ εἰς τοὺς δικανικοὺς αὐτοῦ ἀγῶνας συμβουλεύει τοὺς κριτὰς ὁ ρήτωρ πλαγίως νὰ μὴ πράξωσι κατὰ λάθος ἐναντίον καὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς αὐτῶν ὑπολήψεως· καὶ τοὺς νομοθέτας δὲ καὶ ἑαυτὸν οἰκονομικῶς ἐνίοτε ἐπαινεῖ. Καὶ διὰ νὰ εἴπω συντόμως, τὸ συμφέρον, τὸ καλόν, τὸ δίκαιον, τὰ ὅποια εἶναι τῶν τριῶν γενῶν τὰ ὑποκείμενα, συνέρχονται πολλάκις εἰς τὸ αὐτό· διότι τὸ ἀληθῶς συμφέρον εἶναι καὶ δίκαιον καὶ καλόν, καὶ τὸ δίκαιον εἶναι καὶ καλόν καὶ συμφέρον, καὶ ἀνάπαλιν. Ἴδου ἢ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ὅλα κοινῶς τὰ γένη ὑπάγονται εἰς τὰς ρηθείσας στάσεις τὰς γενικωτάτας. Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ ἐπιδεικτικὸν γένος λέγεται ἀστασίαστον, διότι ἐγκωμιάζει τις ἢ ψέγει τινά, τῶν πράξεων ὁμολογουμένως, καὶ χωρὶς τινος ἀμφισβητήσεως λαμβανομένων· διὰ τοῦτο κυρίως μὲν δὲν ἔχει χώραν ἐνταῦθα οὔτε ὁ στοχασμός, οὔτε ἡ ὀρικὴ στάσις, ὡς προϋποθέτουσαι ἀμφισβήτησιν· συμβαίνει ὁμως ὄχι ὀλιγάκις καὶ διαβολὰς τινὰς τοῦ ἐπαινουμένου, καὶ ἐπαίνους τοῦ ψεγομένου νὰ λύσῃ ὁ ἐπιδεικνύμενος, καὶ τὴν ποιότητα τῶν πράξεων του νὰ θεωρήσῃ· καὶ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην εἰς μίαν τινὰ τῶν στάσεων νὰ ὑποτάξῃ ἢ ὅλον ἢ μέρος τοῦ λόγου. Διὰ τοῦτο ἀποβλέπουσι κοινῶς ὅλα τὰ γένη τῶν λόγων, ὅσα περὶ τῶν στάσεων ἤδη λέγομεν.

Β'.—ΠΕΡΙ ΣΤΑΣΕΩΝ· ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΝ ΠΕΡΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΥ

§ ξ'. Τῶν στάσεων ἢ μὲν εὐρεσις εἰς Ναυκράτην μαθητὴν Ἴσοκράτους, ἢ κατ' ἄλλους εἰς Ζώπυρον τὸν Κλαζομένιον ἀποδίδεται. Τὸ δὲ ὄνομα ἄλλοι ἄλλως ἐτυμολογοῦσιν, οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ ἴστασθαι παράγοντες αὐτό, ὅτι ἴσταται, καὶ περιορίζεται τὸ ζήτημα εἰς αὐτήν, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ στασιάζειν, ὅτι στασιάζουσιν οἱ ἀγωνιζόμενοι, οἱ δὲ ἄλλοθεν ποθεν, ἕκαστος κατὰ τὸ δοκοῦν. Θεόδωρος δὲ ὁ ρήτωρ κεφάλαιον γενικωτάτου αὐτὴν ὠνόμαζε· διότι εἰς αὐτὴν ὑπάγονται ἄλλα τινὰ μερικώτερα τῶν ζητημάτων κεφάλαια, εἰς τὰ ὅποια καὶ διαιρεῖται.

§ ξα'. Εἶναι δὲ Σ τ ἄ σ ι ς, τῆς τοῦ λόγου ὑποθέσεως ἢ κατάστασις, δεικνύουσα γενικῶς, περὶ τί στρέφεται τὸ πρόβλημα· ἢ ἐνδειξις καθολικὴ τῆς οὐσίας ἢ τῶν περὶ τὴν οὐσίαν τοῦ προβλήματος· διαιρεῖται δὲ εἰς Δ'. ὡς προείπομεν (να'), εἰς Στοχασμόν, εἰς Ὀρικὴν στάσιν, καὶ Ποιότητος, καὶ Ποσότητος. Λέγομεν δὲ πρῶτον περὶ στοχασμοῦ.

§ ξβ'. Στοχασμός, ἢ στάσις στοχαστική, εἶναι πράγματος ἀδήλου ἀποδείξεις οὐσιώδης ἀπὸ τινος φανεροῦ σημείου, ἢ ἀπὸ τῆς περὶ τὸ πρόσωπον ὑποψίας, ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων, οἷον ἐφωράθη τις θάπτων εἰς ἐρημίαν σῶμα νεοσφαγές, καὶ κατηγορεῖται ὡς φονεύς. Ἴδου ἀπὸ τοῦ θάπτειν φανεροῦ ὄντος, ζητοῦμεν οὐσιωδῶς ἄλλο τι ἀφανές, οἷον τις ὁ φονεύς, καὶ στοχαζόμεθα, εἴαν εἶναι οὗτος ὁ φωραθείς· ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς στάσεως ἀπὸ τοῦ στοχάζεσθαι παρήχθη, διότι δι' αὐτῆς σπουδάζομεν νὰ ἐπιτύχωμεν εἰς σκοπὸν τὸ ζητούμενον ἀδηλον.

§ ξγ. Διαίρεται δὲ ὁ στοχασμός κατὰ τὸν Ἑρμογένην εἰς μερικὰ κεφάλαια δέκα. Ταῦτα δὲ εἶναι:

Α'. Παραγραφικόν, ἢ ἀγὼν παραγραφικός ἀπὸ τῆς παραγραφῆς παρονομασθείς. Εἶναι δὲ ἡ παραγραφή, ἐξαίρεσις τις καὶ μεταβολὴ τῆς τοῦ πράγματος κρίσεως, γινομένη, ὅπότεν ἡ τὸν κριτὴν, ἢ τὴν κρίσιν δὲν δεχόμεθα. Γίνεται δὲ τὸ παραγραφικόν κατὰ μὲν τὸν Ἑρμογένην τετραχῶς· α'. δι' ἔλλειψιν, οἷον ἀσώτου πατὴρ ἐγείνεν ἀφανής, καὶ ἀσώτος κρίνεται ὡς φονεύς· ζητεῖ λοιπὸν πρῶτον ν' ἀποδείξῃ ὁ κατήγορος, ἂν ἐφονεύθη ὁ ἄνθρωπος· β'. δι' ὑπερβολήν, ὅπότε διὰ κακουργίαν ἑνὸς τινος καλοῦνται πολλοὶ εἰς τὸ κριτήριον, οἷον δέκα νέοι συνώμοσαν νὰ μείνωσιν ἄγαμοι, καὶ κατηγοροῦνται ὅλοι ὡς φαυλόβιοι· ἕκαστος λοιπὸν ἐξ αὐτῶν θέλει ζητήσῃ νὰ κριθῇ κατ' ἰδίαν ἀπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πράξεων· γ'. δι' ἀνοικειότητα κρίσεως, ὅπότεν κρίνηται ἄλλος δι' ἄλλου τινὸς πράξεις, οἷον τρισαριστεὺς κατηγορεῖται ὡς προδότης, διότι ἀνέστησαν εἰκόνα του οἱ πολέμιοι· δ'. διὰ χρόνον, ὅπότεν ἡ κρίσις γίνηται παρὰ τὸν διωρισμένον χρόνον, οἷον δειλοῦ παῖς ἠρίστευσε, καὶ ὁ δειλὸς διὰ τοῦτο κατηγορεῖ τὴν γυναῖκα ὡς ἐκ μοιχείας συλλαβοῦσαν τὸν παῖδα. Ὁ δὲ Κυντιλιανὸς ἐντελέστερον ἀπὸ πέντε τινῶν λέγει ὅτι γίνεται τὸ παραγραφικόν, ἀπὸ τόπου (τὸ κριτήριον ἐννοῶν ἢ τὴν πόλιν,) ἀπὸ τοῦ πράγματος, ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀπὸ τοῦ κριτοῦ, ἀπὸ τοῦ χρόνου. Πολὺ δὲ ἴσως ἐντελέστερον καὶ συντομώτερον ὁ ἡμέτερος Σώπατρος ἀπὸ τοῦ προσώπου καὶ τῶν περιστατικῶν εἶπεν ὅτι γίνεται τὸ παραγραφικόν, οἷον, προσώπου, πράγματος, αἰτίας, χρόνου, τρόπου, τόπου, ὕλης. Ἄλλὰ τούτων τὴν ἐντελεστάτην διδασκαλίαν ὑπόσχεται ἡ νομικὴ, καὶ τὸ πολιτικὸν λεγόμενον δικαίωμα.

Β'. Ἐλέγχων ἀπαίτησις, διὰ τῆς ὁποίας ὁ κατηγορούμενος ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν κατήγορον ἀποδείξεις, ἢ μάρτυρας τοῦ ἐγκλήματος. Τοῦτο δὲ τὸ κεφάλαιον εἰς τὰς ἀτέχνους λεγομένας ἐπιστηρίζεται πίστεις, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον διαλαβεῖν, καὶ περὶ τῶν ὁποίων καὶ Ἀριστοτέλης καὶ Πλάτων καὶ ἄλλοι συχνὰ διέλαβον. Ἀπαιτοῦνται δὲ εἰς τὸν στοχασμὸν ἀναγκαίως αἱ ἀποδείξεις, καὶ οἱ μάρτυρες μάλιστα, τοὺς ὁποίους ἐπιστάναι καὶ ἀναβαίνειν εἰς τὸ κριτήριον ἔλεγον οἱ προπάτορες, ὁμνύοντας μετὰ τὴν μαρτυρίαν, ὅτι ἀληθῆ μαρτυροῦσι. Παραδείγματα τοιαῦτα εὐρίσκονται εἰς πολλοὺς λόγους τῶν ρητόρων· εὐρίσκονται δὲ καὶ λόγοι ἀμάρτυροι ἐπιγραφόμενοι διὰ μαρτύρων ἔλλειψιν. Τοιοῦτος εἶναι ὁ τοῦ Αἰσχίνου κατὰ Τιμάρχου, καὶ ὁ πρὸς Εὐθύνην τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἄλλοι. Ἀναιροῦνται δὲ οἱ μάρτυρες πάλιν διὰ τῶν περιστατικῶν, ὅπότε ἢ ψευδόμενοι ἀποδείκνυνται, ἢ μὴ παραδεκτοὶ εἰς μαρτυρίαν, ἢ διὰ μίσος, ἢ δι' ἐχθραν, ἢ διὰ κέρδος, ἢ δι' ἠλικίαν, ἢ δι' ἄλλο τι τοιοῦτον. Ἄλλὰ τὰ τοιαῦτα πάλιν διευκρινουῦσιν οἱ νομικοί.

Γ'. Βούλησις, διὰ τῆς ὁποίας ἐξετάζεται τοῦ πράξαντος ἡ γνώμη, καὶ τῆς πράξεως ὁ σκοπός. Ἐξετάζεται δὲ ἀπὸ τῶν παρακολουθούντων εἰς τὸ πρόσωπον, ἦτοι, γένους, ἀνατροφῆς, καὶ τῶν λοιπῶν, μάλιστα δὲ τῶν πράξεων. Καὶ ἀπὸ τῶν παθῶν δὲ προσέτι, καὶ ἀπὸ τῆς τύχης, οἷον νέος πλούσιος ἀσώτος. Οὕτως Ἀλκιβιάδης κατηγορεῖται, ὡς πολλὰ θελήσας κατὰ τῆς πατρίδος κακά, ὅτι κακῶς ἀνετράφη. Καὶ Δημοσθένης δὲ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως πολλάκις ἀπολογεῖται.

Δ'. Δύναμις, ἥτις εἶναι διπλῆ, ἡ μὲν ρώμη σώματος, ἑτέρα δὲ ἡ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας. Εἶναι δὲ ἡ δύναμις μέτρον τῆς θελήσεως· διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς δημηγορίας, καὶ εἰς τὰς δικαιολογίας δύω ταῦτα ἐξετάζονται ἀναγκαιότατα, ἂν δύναται, καὶ ἂν θέλει. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης κεφάλαιον πρῶτιστον εἶτε εἰς τὰς συμβουλὰς, εἶτε εἰς τὰς κατηγορίας καταλέγει τὸ δυνατόν. Κατασκευάζεται δὲ καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῶν αὐτῶν, καθὼς καὶ ἡ θέλησις, ὡς συνημμένως μετ' αὐτῆς θεωρουμένη, μ' ὅλον ὅτι φαίνεται ὅτι ἀνήκουσι μάλιστα εἰς μὲν τὴν θέλησιν τὰ πάθη, εἰς δὲ τὴν δύναμιν ἡ τύχη. Ἐνίοτε ὁμως συμβαίνει νὰ θεωρῶνται ἑκάτεραι χωριστά, ὡς ὅταν θεωρῶμεν, τί δύναται τις νὰ πράξῃ, κἄν μὴ θέλῃ· οὕτως ὁ Ὀμηρικὸς Ζεὺς εἶναι δυνατὸς νὰ ἀνασπᾷ τούς οὐρανίους θεοὺς

αὐτῇ κεν γαίη, αὐτῇ τε θαλάσση
κἄν δὲν θέλῃ νὰ τὸ πράξῃ. Ὁ δὲ τοῦ Σοφοκλέους Αἴας ὡς ἀπὸ τῆς θελήσεως ἐφόνευσε τοὺς Ἀτρείδους, κἄν δὲν ἐδυνήθη νὰ τοὺς φονεύσῃ· καὶ κατὰ τοῦτο δίκαιον εἶχε νὰ λέγῃ ὁ Μενέλαος

Θεὸς γὰρ ἐκσώζει με, τῶδε δ' οἴχομαι.

Ἄλλὰ καὶ περὶ δυνάμεως, καὶ περὶ θελήσεως εἶπον ἱκανὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ ρητορικά, καὶ ὁ Πλάτων φιλοσοφικώτερον.

Εἶναι δὲ σημειωτέον, ὅτι ἡ θέλησις καὶ ἡ δύναμις δὲν θεωροῦνται μόνον ἐπὶ τοῦ κατηγοροῦ, ἢ τοῦ φεύγοντος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων προσώπων, ὅσα εἰσάγονται εἰς τὸ πρόβλημα· οὕτως ὁ τοὺς ἀποκηρύκτους τρέφων νέος πλούσιος ἐξελέγχεται ὡς κακοῦργος καὶ ἀπὸ τῆς βουλήσεως τῶν τρεφομένων, οἵτινες τὸ κακὸν τῆς πόλεως ἐπιθυμοῦσι.

Ε'. Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, ὅσα δηλονότι παρακολουθοῦσι τὸ πρᾶγμα, τὰ ὅποια ὀνομάζονται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην κοινῶς συμβεβηκότα, καὶ ἀπὸ ἄλλους μόρια τῆς ὑποθέσεως. Περιέχει δὲ τοῦτο τὸ κεφάλαιον ὅλα τὰ συμβεβηκότα, ὅσα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ πράγματος δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν εἰς τὸ πρόβλημα· καὶ κατασκευάζεται ἀπὸ τῶν αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀπαίτησις τῶν ἐλέγχων· ταῦτα δὲ εἶναι τίς, τί, πῶς, πότε, ποῦ, διὰ τί. Διαφέρει δὲ τοῦ τῶν συνημμένων λεγομένου τόπου, ὅσον διαφέρει κεφάλαιον τόπου· διότι τὰ μὲν κεφάλαια εἶναι τόπων δοχεῖα, οἱ δὲ τόποι ἀποδείξεις τῶν κεφαλαίων. Εἶναι δὲ κοινὸν ἐπίσης καὶ τοῦ διώκοντος, ὅστις τὸ μεταχειρίζεται πρὸς ἀπόδειξιν τῶν περιστατικῶν τοῦ κατηγορήματος καὶ τοῦ φεύγοντος, πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ ἐγκλήματος καὶ ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀθώωσιν.

ΣΤ'. Ἀντίληψις· εἶναι δὲ αὕτη διπλῆ, ἡ μὲν στάσις κυρίως, ἀπόλυτος ὀνομαζομένη, ὑπὸ τὴν τῆς ποιότητος γενικὴν στάσιν ἀναγομένη, περὶ τῆς ὁποίας εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον· ἡ δὲ κεφάλαιον τοῦ στοχασμοῦ, ἡ παροῦσα· διὰ τῆς ὁποίας ἀντιλαμβάνεται μὲν καὶ συνομολογεῖ ὁ κατηγορούμενος τὰ σημεῖα, περὶ τῶν ὁποίων κρίνεται, τὰ ἀποδεικνύει δὲ συγχωρημένα, ἢ ὡς νόμιμα, ἢ ὡς καθήκοντα, ἢ ὡς φυσικά· Ἐθαπτιον, λέγει, ὁ φεύγων, νεκρὸν εἰς τὴν ἔρημον, εὐσεβῶς τοῦτο καὶ νομίμως ποιῶν, διὰ νὰ μὴ γίνῃ τῶν θηρίων βορά. Ἠλέησα τὸν κακοῦργον, εὐεργετῶν ὄχι τὴν γνώμην, ἀλλὰ τὴν φύσιν. Εἶναι δὲ σημειωτέον, ὅτι τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν εἶναι χρήσιμον εἰς ὅλας τὰς κρίσεις· ἀλλὰ μόνον ὅταν κρίνεται τις ἀφ' ὅσα αὐτὸς ἔπραξεν ὁμολογούμενα σημεῖα.

Ζ'. Μετάληψις. Καὶ αὕτη διπλῆ, διότι εἶναι καὶ στάσις γενικὴ, ὑπὸ τὴν τῆς ποιότητος καὶ αὕτη ἀναγομένη, καὶ κεφάλαιον τοῦ στοχασμοῦ, καθ' ὅλου ἑναντίον εἰς τὴν ἀντίληψιν, διότι ἄρνεῖται διὰ ταύτης ὁ φεύγων τὸν ὑπὸ τοῦ κατηγοροῦ ἐπιφερόμενον τῆς πράξεως λόγον, καὶ ἄλλον αὐτὸς συμφορώτερον ἀντισάγει, ἀπὸ τοῦ καλητέρου μέρους μεταλαμβάνων τρόπον τινὰ τὴν κατηγορίαν. Διαιρεῖται δὲ ἡ μετάληψις εἰς ἔνστασιν, καὶ ἀντιπαραστάσιν. Καὶ διὰ τῆς ἐνστάσεως μὲν ἑναντιόνηται ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἀντίληψιν· οἷον ἐπὶ τοῦ προτεθέντος παραδείγματος, δὲν ἔπρεπε παντάπασι τὸν κακοῦργον νὰ ἐλεήσῃ. Διὰ

δὲ τῆς ἀντιπαραστάσεως συγχωρῶν τὴν πράξιν, διώκει τὸν τρόπον, ἢ ἀλλοτι τῶν συμβεβηκότων· εἶδὲ καὶ ἔπρεπε νὰ τὸν ἐλεήσης, ἀλλ' ὄχι τόσον, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, ἢ διὰ τοῦτο τὸ τέλος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ποῖον δὲ ἐκ τῶν δύο τούτων τῆς μεταλήψεως τρόπων πρέπει τις νὰ μεταχειρισθῆ, θέλουσι διορίσειν αὐτὰ τὰ πράγματα. Τὸ μόνιμον πάντοτε εἶναι ὅτι, ἐὰν ὁ φεύγων μεταχειρισθῆ τὴν ἀντίληψιν, ὁ διώκων θέλει τὸν ἀντισταθῆναι διὰ τῆς μεταλήψεως, ἢ κατὰ ἔνστασιν ἢ κατὰ ἀντιπαραστάσιν.

Η'. Μετάθεσις τῆς αἰτίας, ἢτις καὶ Μετάστασις ὀνομάζεται. Διὰ ταύτης μεταθέτει ὁ δικαζόμενος τὴν πράξιν εἰς ἄλλο πρόσωπον, ἢ πρᾶγμα· γίνεται δέ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔχουσι τάξιν τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, θεωρουμένη ἢ εἰς λόγους, ἢ εἰς πράξεις, ἢ εἰς πάθη τοῦ κρινομένου. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν λόγων καὶ πράξεων ἐξετάζεται ἡ γνώμη καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ πράξαντος, ἢ εἰπόντος τὸ κρινόμενον, οἷον βοήσας τις τὴν νύκτα εἰς τὸ δεσμωτήριον, θαρσεῖτε, ὦ δεσμῶται, μετ' ὀλίγον θέλετε λυθῆναι, κρίνεται ὡς σκοπὸν ἔχων νὰ τυραννήσῃ. Ἐνταῦθα ἐξετάζεται μὲ ποῖαν γνώμην εἶπε τὸν λόγον· καὶ μεταθέτει τὴν αἰτίαν εἰς εὐλογοφανῆ τινα πρόφασιν, λέγων, ὅτι εἶπεν, ὅσα εἶπεν, ὄχι διὰ νὰ τυραννήσῃ, ἀλλὰ διότι ἔμελλεν αὐτὸς νὰ ἀποτίσῃ τὴν ποινὴν τῆς καταδίκης αὐτῶν, ἢ ἀλλοτι τοιοῦτον. Πάλιν φωραθεὶς τις θάπτων σῶμα νεοσφαγῆς, κρίνεται ὡς φονεὺς· καὶ οὗτος μεταθέτων τὴν αἰτίαν, δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἔθαπτε τὸ πτώμα ὄχι ὡς φονεὺς, ἀλλ' ὡς φιλόανθρωπος τὸ ἀνθρώπινον ἐλεῶν· καὶ οὕτως ἀπὸ τῆς ἰδίας ὑποθέσεως συμπεραίνει θέσιν, λέγων, ὅτι καλὸν καὶ νόμιμον τὸ θάπτειν νεκρούς. Εἰς δὲ τὰ πάθη γίνεται τῆς αἰτίας μετάθεσις, ὅτι ἀπ' ἄλλου πάθους πρὸς ἄλλο μεταθέτει τὴν αἰτίαν ὁ φεύγων. Οὕτως ὁ Ἀγαθοκλῆς, παρελθὼν ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Ἡφαιστίωνος καὶ δακρύσας, διεβλήθη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι ἐδάκρυσεν εἰς τὸν Ἡφαιστίωνα ὡς εἰς νεκρόν· ἐκεῖνος δέ, μετατιθεὶς τὴν αἰτίαν, ἐδάκρυσεν, εἶπεν, ὄχι δι' ἔλεος, ἀλλὰ διὰ πόθον, ἐνθυμηθεὶς τὴν μικρὰν μετ' αὐτοῦ συνήθειάν μου.

Κατασκευάζεται δὲ ἡ τῆς αἰτίας μετάθεσις ἐκ διαφόρων αἰτιῶν καὶ ἀποδείξεων, καὶ ὀνομάζεται χρῶμα· διότι δι' αὐτῆς ὁ ἀπολογούμενος σπεύδει νὰ χρωματίσῃ πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον τὴν ἀπολογία. Σημειωτέον δέ, ὅτι πρέπει μετ' ἀκριβείας νὰ ἐκλέγωνται τὰ οἰκεία καὶ προσήκοντα εἰς τὴν ὑπόθεσιν χρώματα, ὥστε νὰ μὴ ἐξελέγχηται κἄν ἐν ἀσύμφωνον καὶ ἀπᾶδον· καὶ τοῦτο παραγγέλλει αὐστηρῶς ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος ἀπαιτεῖ, εἰς ὅσα μάλιστα κρίνεται τις ἐκ τῶν ἰδίων πράξεων· διότι τότε, κἄν ἐν χρῶμα μεταχειρισθῆ, κἄν πολλά, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἦναι σύμφωνα πρὸς ἀλληλα καὶ ἀκόλουθα. Ὅποτε δὲ γίνηται ἡ κρίσις περὶ ὧν ἄλλος τις ἔπραξε, τότε ἐνδέχεται νὰ πλανᾶται ὁ πωσοδήποτε ἢ μετάθεσις τῆς αἰτίας, καὶ νὰ μὴ φυλάττωσιν ἀκολουθίαν τὰ χρώματα διὰ τὸ ἄδηλον τῆς γνώμης τοῦ πράξαντος. Οὕτως ὁ Ἀρχίδαμος, κρινόμενος εἰς τὴν Σπάρτην ὡς προδότης, ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς ἔγραψεν, ὅτι ἐξώδευσε χρήματα εἰς ἀναγκαῖον μέρος, ρίπτων τὴν ὑποψίαν εἰς αὐτόν, ἐμπόρει νὰ ἀπολογηθῆ, ὅτι δὲν ἐφανέρωσε τὸ μέρος ὁ Περικλῆς, ἢ διὰ νὰ κρύψῃ οὕτως τὴν φιλοχρηματίαν του, ἢ διότι τὰ διεμοίρασεν εἰς φίλους του πολίτας, ἢ δι' ἄλλοτι τοιοῦτον. Ἐνταῦθα ἔχει ποτὲ χῶραν καὶ ἡ ἀντικατηγορία λεγομένη, διὰ τῆς ὁποίας ὁ φεύγων ἀρνούμενος τὴν κατηγορίαν, μεταθέτει τὸ ἔγκλημα εἰς αὐτὸν τὸν κατηγοροῦν. Ἀλλὰ περὶ τούτων πλατύτερον εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον.

Θ'. Πιθανὴ Ἀπολογία. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀπολογίας, ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸν φεύγοντα, παρὰ εἰς τὸν κατηγοροῦν· ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀντικατηγοριῶν συμβαίνει καὶ εἰς ἀμφοτέρους. Εἶναι δὲ ἀπ' εὐθείας καὶ κατὰ βίαιον ὄρον ἀναίρεσις τῆς κατηγορίας ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τῶν σημείων, τὰ ὁποῖα ὁ κατηγοροῦς μεταχειρίζεται διὰ νὰ δείξῃ ὅτι εἶναι τι, καὶ δι' αὐτῆς ἀνατρέπονται τὰ εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους κεφάλαιον προβαλλόμενα ὑπὸ τοῦ ἀντιδίκου ἐπιχειρήματα. Οὕτως ὁ φωραθεὶς θάπτων σῶμα νεοσφακτον, καὶ ἐκ

τούτου κατηγορούμενος ὡς φονεύς, ἀλλ' ἔαν ἐφόνευον, δύναται πιθανῶς νὰ ἀπολογηθῆ, δὲν ἔστεκόμη νὰ θάψω τὸ πτώμα, ἀλλ' ἔφευγον πάραυτα. Οὕτως ὁ Αἰσχίνης, κατηγορούμενος ὡς δωροδόκος ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους, ἐκ σημείου ὅτι αὐτοχειροτόνητος πρέσβυς ὑπῆγεν εἰς Φίλιππον, «Καὶ μὴν, εἰ συνήδειν, ἔλεγεν, ἱμαυτῶ δεδωροδοκηκότι, οὐκ ἂν οὕτω προφανῶς ἀπήειν, ὥστε κατάφωρον ἑμαυτὸν καταστήναι». Δὲν συμβαίνει δὲ εἰς ὅλας τὰς κρίσεις ἢ πιθανὴ ἀπολογία· διότι εἶναι πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα κατ' ἀνάγκην ἔπονται τὰ σημεία, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ κρίσις, καὶ δὲν ἀναιροῦνται. Οὕτως ὁ Περικλῆς, κρινόμενος ὡς σκοπῶν νὰ τυραννήσῃ ἀπὸ σημείου ὅτι εὐρέθησαν εἰς τὴν οἰκίαν του χίλιαι πανοπλῖαι, δὲν ἠδύνατο νὰ εἶπη, ἀπολογούμενος, ἂν ἐμελέτων νὰ τυραννήσω δὲν κατεσκευάζον ὄπλα. Λύονται δὲ τὰ τοιαῦτα μόνον διὰ τοῦ ὅτι δὲν ἀντιστρέφει τὸ πρᾶγμα, οἷον ὅλοι ὅσοι μέλλουσι νὰ τυραννήσωσι προετοιμάζουσιν ὄπλα, ὄχι ὅμως καὶ ὅλοι οἱ προετοιμάζοντες ὄπλα σκοπὸν ἔχουσι τὴν τυραννίαν· διότι ἐνδέχεται καὶ δι' ἄλλοτι νὰ τὰ ἐτοιμάζωσι. Κατασκευάζεται δὲ τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐκ τῶν αὐτῶν καθὼς καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, κατ' ἐναντίαν ὅμως μέθοδον, ὥστε, ὅσα εἰσάγονται δι' ἐκείνου, ἀναιροῦνται διὰ τούτου.

Γ'. Κοινὴ ποιότης. Τὸ κεφάλ. τοῦτο, μ' ὅλον ὅτι εἶναι συνώνυμον μὲ τὴν τῆς ποιότητος στάσιν, διαφέρει ὅμως ἐκείνης παρὰ πολὺ, διότι φανερόναι μόνον τὸν ἐπίλογον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξετάζεται ἐπὶ τοῦ στοχασμοῦ γενικῶς ἡ ποιότης τῶν σημείων, καὶ τῶν συμβεβηκότων, καὶ τῶν κοινῶν τόπων. Ἐχει δὲ χώραν ὄχι μόνον εἰς τὸν στοχασμὸν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας στάσεις, καὶ τάττεται πάντοτε τελευταῖον εἰς τὰς δευτερολογίας, αἱ ὁποῖαι γίνονται τετραχῶς· διότι ἡ ἀνακεφαλαίονει ὁ ρήτωρ τὰ προαποδειχθέντα, τὸ ὁποῖον καὶ κυρίως ἐπίλογος ὀνομάζεται, ἢ δευτέρως τις λέγων ἀναφέρει τοὺς αὐτοὺς λόγους τοῦ προειπόντος, βεβαιόνων αὐτοὺς καὶ ἀυξάνων, ἢ ἀφαιρῶν πρὸς ἄλλου τινὸς κατασκευῆν, τὸ ὁποῖον καὶ διὰ τῶν αὐτῶν πορευόμενον ἐπ' ἄλλα καταπαντᾶν λέγεται, ὡς πράττει ὁ Νέστωρ δημηγορῶν ὑστερος τοῦ Ὀδυσσεως· ἢ ὁ κατηγορηθεὶς ἀναφέρει τοὺς λόγους τοῦ κατηγοροῦ, θεωρῶν ἕκαστον ἐφεξῆς καὶ ἀναιρῶν, ὡς ὁ Δημοσθένης τὰ τοῦ Αἰσχύλου· ἢ ὁ δεύτερος λέγων προκαταλαμβάνει ὅσα ὁ ἀντίδικος ἐκ δευτέρου πάλιν μέλλει νὰ τὸν κατηγορήσῃ, τὸ ὁποῖον καὶ προκατάληψις ὀνομάζεται· τοιαῦτα δὲ ἀπαντῶνται πολλὰ εἰς ἄλλους τε τοῦ ρήτορος λόγους, καὶ εἰς τὸν κατ' Ἄνδροτίωνος. Ἐκ τῶν ρηθέντων εἶναι καταφανές, ὅτι αἱ δευτερολογίαι εἶναι κοιναὶ καὶ τοῦ διώκοντος καὶ τοῦ φεύγοντος, μὲ διαφορὰν ὅμως, ὅτι, ὁ μὲν πρῶτος τὰς μεταχειρίζεται πρὸς πλειότεραν καταδρομὴν τῶν ἀποδείξεων τοῦ ἀπολογουμένου, αὐτὸς δὲ ὁ ἀπολογούμενος, διὰ νὰ κινήσῃ τῶν δικαστῶν τὰ πάθη, ἐλεεινολογούμενος, καὶ πρὸς κίνησιν ψυχῆς μάλιστα ἀποβλέπων· διότι εἰς τοὺς ἐπιλόγους μάλιστα ἔχει χώραν ἡ τῶν παθῶν κίνησις· διὰ τὸ ὁποῖον τέλος καὶ τῶν προσώπων, οἷον γυναικῶν καὶ παιδίων, καὶ φίλων παραγωγαί, ἦτοι ἀναβιβάσεις εἰς τὸ κριτήριον ἐφευρέθησαν πρὸς ἐλέου κίνησιν, τὸ ὁποῖον ὁ δαιμόνιος Σωκράτης ἠρνήθη νὰ κάμη. Κτησίνοσ δὲ τις, γεωργὸς ἀνὴρ, ἱστορεῖται, ὅτι κατηγορηθεὶς ὡς διαφθεῖρων μὲ φάρμακα τοὺς καρπούς, παρήγαγεν εἰς τὸ δικαστήριον ὅλα τῶν ζευγηλάτων τὰ ἐργαλεῖα, ὕννια, ἄροτρα, βούκεντρα, ζεύγλας, ζεύγη βοῶν αὐτῶν, ἰδοὺ λέγων, ὡ δικασταί, τὰ φάρμακα μὲ τὰ ὁποῖα ἐγὼ διαφθείρω τοὺς καρπούς· δὲν ἔμπορῶ δὲ νὰ σᾶς παραστήσω καὶ τοὺς ἰδρῶτας, καὶ τοὺς κόπους, καὶ τὰς ἀγρυπνίας, μὲ τὰς ὁποίας οἰκονομῶ τὰ χωράφια· οὕτως ἀπελύθη καθ' ὅλας τὰς ψήφους τῶν δικαστῶν. Πλατύνεται δὲ ἡ κοινὴ ποιότης διὰ τοῦ νομίμου, καὶ τοῦ δικαίου, καὶ τῶν ἐγχωρούντων λοιπῶν τελικῶν κεφαλαίων. Τοσαῦτα μὲν εἶναι τὰ κεφάλαια, εἰς τὰ ὁποῖα διαιρεῖται ὁ στοχασμός.

§ 58'. Γίνεται δὲ ὁ στοχασμὸς περὶ δύο τινά, περὶ πρᾶγμα, καὶ περὶ πρόσωπον· καὶ τοῦτο τετραχῶς. α'. ἢ καὶ περὶ πρόσωπον ἐντάμα καὶ περὶ πρᾶγμα,

ὁπότεν ἦναι καὶ τὰ δύο συνεστηκότα, καὶ ἀμφιβάλλεται περὶ ἑκατέρου· οἷον ἐὰν πρέπει οἱ Ἀθηναῖοι νὰ βοηθῶσι τοὺς Ὀλυνθίους· καὶ οὗτος μόνος εἶναι ὁ τέλειος στοχασμός, ὡς γινόμενος ἀμφοτέρωθεν. β', ἢ περὶ πρᾶγμα μόνον, ὁπότεν, φανεροῦ ὄντος τοῦ προσώπου, ἀμφιβάλληται περὶ τῆς πράξεως, οἷον ἀσώτου πατρὸς ἀφανῆς ἔγινε, καὶ κρίνεται ὁ ἄσωτος ὡς πατροκτόνος. γ' ἢ περὶ πρόσωπον μόνον, ὁπότεν, φανεροῦ ὄντος τοῦ πράγματος, ἀμφιβάλληται περὶ τοῦ πράξαντος· ὡς ὅταν κρίνηται ὡς φονεὺς ὁ φωραθεὶς νεκροθάπτης νεοσφαγοῦς σώματος· ἢ δ'. τέλος περὶ τὴν γνώμην μόνον τοῦ πράξαντος, ὁπότεν ἦναι φανερὰ καὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ πρᾶγμα, ζητῆται δὲ ἡ γνώμη μόνη τοῦ πράξαντος, οἷον μητριᾶς μαινομένης καὶ πληγωσάσης μὲν τὸν υἱόν, φονευσάσης δὲ τὸν πρόγονον, ζητεῖται ἡ γνώμη καὶ προαίρεσις αὐτῆς. Εἰς τοῦτο τὸ εἶδος τοῦ στοχασμοῦ ἀντιτίθεται τὸ ἀκούσιον· γίνεται δὲ τοῦτο ἢ κατ' ἄγνοιαν, ἢ κατὰ βίαν ἢ κατὰ φρενοταραχὴν. Ἀλλὰ ἡ τούτων θεωρία ἀνήκει μᾶλλον εἰς τοὺς νομικούς.

§ ζε'. Διαιρεῖται δὲ ὁ στοχασμὸς εἰς ἀπλοῦν καὶ διπλοῦν· καὶ ἀπλοῦς μὲν εἶναι, ὁπότεν γίνηται περὶ ἑνὸς μόνου πράγματος, καὶ προσώπου, διπλοῦς δὲ ὁπότεν περὶ δύο τινὰ πράγματα καὶ πρόσωπα· οἷον Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνου, ἐλθόντες ἀπὸ τῆς πρὸς Φίλιππον πρεσβείας, κατηγοροῦσιν ἀλλήλους ὡς δωροδόκους, ὁ μὲν ὅτι χρυσίον εὐρέθη θάπτων ὁ Δημοσθένης· ὁ δὲ Αἰσχίνος, ὅτι ἔγραψε παραπρεσβείας ἀπολογία. Καθὼς δὲ εἰς τοὺς ἀπλοῦς στοχασμοὺς εἶναι ἀτελεῖς, ὅσοι περὶ τοῦ ἑτέρου μόνον ἢ τοῦ προσώπου, ἢ τοῦ πράγματος γίνονται, καὶ ὄχι περὶ ἀμφοτέρων, τὸ αὐτὸ κρατεῖ καὶ ἐπὶ τῶν διπλῶν τῶν ἀτελῶν· διότι εἶναι διπλοῖ καὶ ἀπὸ τοῦ πράγματος μόνον ἑνὸς ὄντος τοῦ προσώπου, οἷον ἐὰν ἐφονεύθη τις, καὶ μὲ τί ἐφονεύθη, μὲ φάρμακον ἢ μὲ ξίφος· καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου μόνον ἑνὸς ὄντος τοῦ πράγματος, οἷον μητριᾶ καὶ παλλακίς αἰχμάλωτος, ἀριστέως τινὸς φονευθέντος, ἀντικατηγοροῦσιν ἀλλήλας.

§ ζστ'. Γίνεται δὲ ὁ στοχασμὸς κατὰ τὸ τριμερὲς τοῦ χρόνου, λέγω δὲ κατ' ἐνεστῶτα, καὶ παρελθόντα, καὶ μέλλοντα· οἷον ἐὰν ὁ κόσμος συνέστη ἐξ ἀτόμων, ἐὰν διοικεῖται ἐκ προνοίας, ἐὰν ποτε μέλλει νὰ διαφθαρή· καὶ περὶ ὑποθέσεων ὡσαύτως. Ἀλλὰ ὁ μὲν παρωχήμενος χρόνος ἀνήκει μάλιστα εἰς τὰς δίκας, διότι ἡ κατηγορία πάντοτε γίνεται περὶ τῶν παρὰθέντων· ὁ δὲ μέλλον εἰς τὰς δημηγορίας, ὅτι περὶ μελλόντων ἢ συμβουλή· ὁ δὲ ἐνεστῶς εἰς τοὺς ἐπαίνους. Ἀμφότεροι δέ, ὅ, τε ἐνεστῶς καὶ ὁ μέλλον κρέμανται ἀπὸ τὸν παρωχήμενον. Ὅστις λόγου χάριν στοχάζεται ἐπὶ τοῦ ἐνεστῶτος, ἐὰν ὁ Κλέων εἶναι κληρονόμος τοῦ Θρασύμαχου, πρέπει νὰ ἀναδράμη εἰς τοὺς προγόνους τοῦ ἐξεταζομένου, ὅθεν ἐξαρτᾶται ἢ πρὸς τὸν Θρασύμαχον τοῦ Κλέωνος σχέσις.

§ ζζ'. Δὲν προσθέτω τίποτε ἐνταῦθα περὶ τῶν συνεζευγμένων καλουμένων στοχασμῶν, τοῦ ἐμπίπτουτος, καὶ προκατασκευαζομένου, καὶ συγκατασκευαζομένου, οἷτινες δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο, ἀμμή εἶδη τοῦ διπλοῦ στοχασμοῦ, ὅποια καὶ ἄλλα δύνανται νὰ εὐρεθῶσι πολλά, εἰς τὰ ὅποια ἐκεῖνοι μόνον ἐμποροῦσι περιέργως καὶ ἀκριβολόγως νὰ ἐνασχολῶνται, ὅσοι σκοπὸν ἔχουσι νὰ ἐξοδεύωσιν εἰς μικρὰ τὸ πολύτιμον τοῦ χρόνου ἀνάλωμα, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀπεύχομαι νὰ μὴ ἀναβῆ ποτε εἰς οὐδενὸς Ἑλληνοῦ νεανίσκου ψυχὴν, ὅστις μέλλει καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν πατρίδα νὰ ὠφελήσῃ, ἐὰν, τοὺς κυριωτέρους κανόνας συνάξας ἀσχολῆται περὶ τὴν μελέτην τῶν προπατορικῶν συγγραμμάτων, ὅθεν οἱ κανόνες τῆς τέχνης ἐλήφθησαν, ἐξασκούμενος καὶ αὐτὸς περὶ λόγων σύνθεσιν, καὶ τὰ οἰκεῖα οἰκεῖως μεταχειριζόμενος. Καὶ οὗτος μὲν οὕτω θέλει πράξει· ὦρα δὲ ἤδη νὰ μεταβῶμεν καὶ εἰς θεωρίαν τῆς δευτέρας στάσεως, ἣτις εἶναι ὁ ὅρος.

(Κωνστ. Οἰκονόμου, «Τέχνη Ρητορικὴ», Βιέννη, 1813).